

CONTRIBUȚIA LUI
TITU MAIORESCU LA DEZVOLTAREA LIMBII ROMÂNE LITERARE

Aida Todi
Universitatea Ovidius Constanța

La contribution de Titu Maiorescu au développement du roumain littéraire (Résumé)

Généralement on connaît bien l'activité de critique littéraire de Titu Maiorescu, mais peu de chercheurs ont offert des détails concernant sa contribution au développement et la promotion de la langue roumaine littéraire (Lazăr Șăineanu, Gh. Bogdan Duică, Eugen Lovinescu).

Les études plus récentes (deuxième moitié du XXe siècle) prêtent plus d'attention à son activité linguistique (Dimitrie Macrea, Grigore Brâncuș, Gabriel Tepelea). Pendant sa première période d'activité, les préoccupations de Titu Maiorescu se dirigent vers le désirat de la promotion du roumain; dès sa jeunesse, il était conscient de la nécessité d'appliquer une orientation scientifique dans les recherches d'histoire de la langue roumaine et d'élaborer des instruments de travail qui soient utiles dans l'étude du roumain à l'école. Par tout ce qu'il a écrit, Maiorescu n'a cessé de souligner la connexion étroite entre la langue et la culture. Même s'il n'a pas écrit d'ouvrages de linguistique à proprement parler, Titu Maiorescu a eu un rôle important et constant (par une activité soutenue d'environ quatre décennies) en ce qui concerne le développement du roumain littéraire et de la linguistique roumaine, en continuant ainsi le crédo culturel de la génération précédente (M. Kogălniceanu, Alecu Russo, C. Negruzzi, V. Alecsandri, Al. Odobescu). Son étude sur les principes de l'orthographe roumaine s'avère inégalable aujourd'hui encore, et les normes de la langue roumaine littéraire, formulées pendant une période déchirée de confrontations et de controverses linguistiques, ont eu un apport essentiel pour l'évolution ultérieure du roumain littéraire.

Dacă, în general, Titu Maiorescu este bine cunoscut prin activitatea sa de critic literar, mai puțini știu detalii legate de contribuția sa la dezvoltarea și promovarea limbii române literare. Cel care amintea, pentru prima dată, importanța problemelor de limbă în opera lui Titu Maiorescu era Lazăr Șăineanu, care, în *Istoria filologiei române* (1892; ediția a II-a – 1895), îi consacra, însă, doar câteva note. Episodic este pomenit acest merit al criticului și în alte studii și luări de cuvânt de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea: Gh. Bogdan Duică, în discursul de recepție ținut la Academia Română în 1921, monografia *Titu Maiorescu*, a lui Eugen Lovinescu (vol. I-II, 1940). O importanță mai mare în domeniul lingvisticii îi este recunoscută în studiile mai recente, începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea (Dimitrie Macrea, Grigore Brâncuș, Gabriel Tepelea). În linii mari, preocupările din prima perioadă de activitate a lui Titu Maiorescu converg spre acest deziderat – cultivarea limbii române, el conștientizând încă din tinerețe atât necesitatea unei orientări științifice moderne în cercetările de istorie a limbii române, cât importanța elaborării unor instrumente utile pentru cultivarea ei în școală.

Prima perioadă a activității lui Titu Maiorescu stă sub semnul preocupărilor preponderent didactice, aparent minore, dar, pentru acea epocă, deosebit de importante. Este puțin cunoscut, de pildă, faptul că în 1863, la numai 23 de ani, recent întors din Germania și Franța, unde făcuse studii temeinice de filozofie, științe juridice și filologie, Titu Maiorescu publica, în *Anuarul Gimnaziului și internatului de Iassi pe anul scolastic 1862-1863*, o disertație, atât de lingvistică, cât și de pedagogie, cea dintâi scrisă de el în limba română, intitulată *De ce limba latină este chiar în privința educațiunii morale studiul fundamental în gimnaziu?*, lucrare care, pentru că nu a fost inclusă în nici una dintre edițiile sale de *Critice*, a rămas aproape necunoscută. Este o disertație în favoarea limbii latine, în care, subliniind rolul acestei limbi în educația intelectuală și morală a elevilor, el răspundea atât celor care supraevaluau, cât și celor care minimalizau rolul traducerilor și al traducătorilor moderni față de scriitorii antici. Deși în epocă era în mare vogă orientarea latinizantă, nu argumentul originii latine stătea la baza teoriei lui Maiorescu, întrucât, arăta el, pe de o parte latina învățată în școală oricum nu este suficientă pentru a stabili latinitatea limbii noastre; pe de altă parte, în școală se studiază latina literară, și nu cea populară, care stă la baza formării limbilor romanice, printre care și româna. În studiul menționat, Maiorescu aducea în discuție metoda de studiere a formării și dezvoltării istorice a limbii române. Principiile științifice ale școlii istorice și comparatiste, pe care le promova Titu Maiorescu, sunt cu atât mai valoroase cu cât își făceau loc într-o epocă dominată de ideile latiniștilor. Mai târziu, aceleași principii comparativ-istorice vor sta la baza lucrărilor privitoare la istoria limbii române, scrise de B. P. Hasdeu, Al. Philippide, Ov. Densusianu, Sextil Pușcariu.

Un an mai târziu, în 1864, în timp ce era director la Școala normală de la Trei Ierarhi, Titu Maiorescu edita primul anuar al acestei școli, în care publica *Regulile limbii române pentru începători*. Este vorba despre 28 de paragrafe în care explica, într-o formă accesibilă pentru niște școlari începători, problemele de bază ale gramaticii elementare: alfabetul, litera și sunetul, silaba și părțile de vorbire. Scrierea se remarcă prin metoda pedagogică (pornind de la noțiuni cunoscute și concrete și mergând spre unele noi, abstracte) și claritatea expunerii, calități greu de găsit în gramaticile școlare ale vremii. Apreciată pentru toate aceste calități, cartea lui Maiorescu a fost retipărită și însoțită de îndrumări pentru folosire de către fostul său elev de la Trei Ierarhi, Ion Creangă. În același anuar, Titu Maiorescu publica și *Observații asupra regulilor precedente*, în care sublinia rolul important al gramaticii în învățarea limbii române, arătând că, spre deosebire de unele obiecte, care se pot însuși incomplet în școala primară, principalele reguli ale gramaticii trebuie fixate în această perioadă, căci “scopul cel mai nemijlocit [al școlii – n. n.] este de a produce oameni care vorbesc și scriu bine românește, și unde nu se câștigă acest rezultat, învățătura a fost rea”. În același timp, Maiorescu observa că totuși una dintre principalele curențe ale școlii din acel timp era gradul insuficient de stăpânire a limbii române de către elevi, căci, observa el, la terminarea școlii, “majoritatea școlarilor nu știu să scrie bine românește,

nu știu să vorbească fără dialect și nu știu să deosebească cu siguranța cerută toate părțile vorbirii”; concluzia criticului era aceea că “de la învățarea limbii române în școlile primare trebuie să înceapă regenerarea noastră intelectuală”, iar “regenerarea poporului român începe de la cultivarea limbii române”. Se pare că această convingere puternică despre importanța studierii limbii române în școala primară a stat la baza deciziei sale de a accepta postul de la școala de la Trei Ierarhi, în timp ce era profesor de filozofie la Universitatea din Iași și chiar rector al acestei universități.

În perioada următoare, Titu Maiorescu abordează probleme majore ale culturii românești, un loc important printre acestea continuând să îl dețină problemele limbii. Prin ceea ce a numit “direcția nouă”, el înțelegea combaterea lipsei spiritului științific, a patriotismului fals și a imitațiilor servile a tot ceea ce era străin, atât în literatură, cât și în limbă. Prin tot ceea ce a scris, Maiorescu subliniat permanent legătura strânsă dintre limbă și cultură.

Una dintre problemele majore, de mare actualitate în a doua jumătate și la sfârșitul secolului al XIX-lea (începând cu 1860, când s-a introdus oficial alfabetul latin în scrierea limbii române), era problema ortografiei, care viza două aspecte: stabilirea semnelor grafice latinești care să le înlocuiască pe cele chirilice și stabilirea principiului de bază al scrierii, chestiune controversată între adepții fonetismului și aceia ai etimologismului latinizant. În această direcție, Titu Maiorescu a avut o contribuție esențială: în continuarea preocupărilor lui ortografice, începute în cadrul “Junimii”, unde, încă din 1864, s-a discutat necesitatea fixării unui sistem fonetic de scriere, el publica, între 1866 și 1873, lucrarea amplă în patru volume, intitulată ***Despre scrierea limbii române***, prima expunere detaliată și clară a principiilor scrierii noastre fonetice, în care punea bazele științifice ale scrierii cu litere latine și respingea, ca fiind nefondate și imposibil de aplicat, atât fonetismul promovat de Aron Pumnul, cât și etimologismul latinist. Fără a intra în amănunte, se cuvine să amintim prețuirea de care s-au bucurat, în epocă, ideile lui Maiorescu, căruia i s-a încredințat, în 1866, misiunea de a elabora noile principii de scriere, pe care avea să le prezinte, spre aprobare, membrilor “Junimii”. Lucrarea scrisă în urmă cu mai bine de 100 de ani de Maiorescu a trecut proba istoriei, întrucât semnele grafice pe care le-a adoptat Maiorescu s-au păstrat, în linii generale, până astăzi, inclusiv *î* (*â*). În această lucrare el a explicat de ce nu pot fi acceptate toate literele alfabetului latin, prea numeroase pentru sunetele limbii române; alt motiv, observa Maiorescu, era acela că literele latinești nu puteau reda sunetele specifice limbii române, inexistente în inventarul fonetic al latinei, și pe care limba noastră și le-a creat timp de cincisprezece secole, printr-o evoluție proprie; el arăta că unele litere din alfabetul latin se pot adopta ca atare, iar pentru altele, propunea adaptarea prin folosirea diacriticelor; astfel, literele (și sunetele) specifice limbii române în raport cu latina *ă*, *ș* și *ț* (ulterior el îl accepta și pe *î*), a căror grafie era foarte instabilă, în epocă, au fost adoptate de Titu Maiorescu și circulă astfel până astăzi, cu formele recomandate de el. Ar trebui să mai precizăm și faptul că Titu Maiorescu poate fi considerat un precursor și în ceea ce privește *fonemul*, prin aceea că acceptă în

alfabetul românesc, pe lângă literele latine adecvate pentru redarea sunetelor limbii române, și pe acelea care au rolul de a distinge cuvinte diferite și forme flexionare (ceea ce astăzi numim “foneme”). El însuși considera, la vremea respectivă, *Despre scrierea limbii române* ca fiind “cea dintâi a mea lucrare originală”. Regulile ortografice stabilite de el s-au difuzat și fixat prin intermediul revistei “Convorbiri literare”. Când Academia Română a simțit nevoia elaborării unei noi ortografii, în acord cu uzul marilor scriitori ai vremii, Titu Maiorescu s-a numărat printre cei aleși să facă parte din comisia pentru fixarea acestei noi ortografii (alături de alți mari oameni de cultură ai vremii – V. Alecsandri, A. T. Laurian, G. Barițiu, Al. Odobescu, B. P. Hasdeu, I. Caragiani, N. Quintescu), el fiind numit și raportor al acestei comisii. Bazându-se pe autoritatea uzului și pledând pentru “un fonetism temperat de necesități etimologice”, Titu Maiorescu relua, în raportul prezentat de el în 1880 Societății Academice, principiile formulate în *Despre scrierea limbii române*. Și reforma care a urmat (1904), prin care fonetismul s-a impus definitiv în scrierea limbii române, l-a avut ca raportor tot pe Titu Maiorescu, ceea ce dovedește autoritatea științifică a acestuia în domeniu.

Pe lângă contribuția în domeniul ortografiei, Maiorescu a avut un cuvânt important de spus și în privința cultivării limbii române literare, în primul rând prin păstrarea caracterului ei național și cultural; în articolul *Limba română în jurnalele din Austria*, publicat în volumul I din *Critice*, el combătea unele orientări lingvistice ale epocii, printre care latinismul exagerat și importul masiv de termeni străini, de care făceau abuz unii scriitori ai epocii, dorind să înlăture pericolul care amenința limba și cultura română. Analizând stilul unor periodice românești din anul 1868, el sublinia unele deficiențe, cum ar fi: cele trei stiluri defectuoase: “stilul exagerat”, prea abundent în cuvinte pentru exprimarea ideii, “stilul greoi” și “stilul restrâns”, având cuvinte prea puține pentru formularea ideii; exprimarea confuză, abuzul de germanisme introduse în română prin transpuneri mecanice din germană în română a unor expresii idiomatice, modalitatea de formare a cuvintelor. El pleda pentru supremația uzului limbii, condamnând falsa originalitate în utilizarea cuvintelor.

Alt fenomen literar și lingvistic care i-a atras atenția lui Maiorescu este acela care poartă chiar numele unuia dintre studiile sale: *Beția de cuvinte*, subintitulat *Studiu de patologie literară* (1873). Pe un ton acid, reluând unele dintre ideile formulate și în articolul anterior, criticul ironiza cantitatea exagerată de cuvinte folosite de unii în exprimarea ideilor, lipsa logicii interioare a discursului, contradicția în exprimare, repetițiile fără rost, abuzul de pleonasm, toate menite să ascundă lipsa de substanță și de talent.

După aproape trei decenii, în 1902, Titu Maiorescu publica studiul *Oratori, retori și limbuți*, în care analiza și critica stilul oratoric care caracteriza unele discursuri din acea vreme, exemplificându-l cu numeroase citate; exemplele citate și gesturile incriminate de el trimit cu gândul la discursurile personajelor lui Caragiale. În același timp, el se ridica împotriva abuzului de expresii preluate din franceză.

Și atunci, ca și astăzi, se pune problema îmbogățirii limbii cu noi termeni, în consens cu dezvoltarea științelor, a tehnicii și a artelor. O preocupare permanentă în cadrul “Junimii” era reprezentată de aceea a neologismelor, cei mai mulți membri fiind destul de rezervați în acceptarea acestora. Maiorescu a avut o contribuție importantă, ridicând această problemă pentru prima dată în *Direcția nouă în proza și poezia română* (1872), publicând, mai târziu, în “Convorbiri literare”, studiul intitulat *În contra neologismelor* (1881), reprodus mai apoi în volumul de *Critice*, sub titlul *Neologismele*, care demonstra o atitudine moderată în privința cuvintelor împrumutate. Fără a fi atât de îndârjit, ca alți oameni de cultură ai epocii, împotriva împrumuturilor, Maiorescu dovedea o atitudine de echilibru, acceptând doar acele neologisme absolut necesare și respingându-le pe acelea considerate “de prisos”, pentru care limba română avea deja un echivalent și pe acelea nepotrivite cu spiritul limbii române; astfel, el îi combătea pe mulți dintre susținătorii unor curente lingvistice ale epocii (latiniști, germaniști etc.). În toată această acțiune de acceptare a unor cuvinte și de respingere a altora el recomandă să nu se ajungă la exagerări, recunoscând necesitatea împrumutării unor cuvinte noi și pledând pentru introducerea neologismelor necesare cu precădere din limbile romanice; formula în mod explicit patru reguli de acceptare a acestora, el însuși folosind destul de numeroase neologisme. În linii generale, evoluția ulterioară a limbii literare a confirmat, și în ceea ce privește neologismele, teoria și principiile formulate de Maiorescu.

Chiar dacă nu a scris lucrări de lingvistică propriu-zisă, Titu Maiorescu a avut un rol important și constant (printr-o activitate susținută timp de peste patruzeci de ani) în dezvoltarea limbii române literare și a lingvisticii românești, continuând crezul generației precedente (M. Kogălniceanu, Alecu Russo, C. Negruzzi, V. Alecsandri, Al. Odobescu) pentru cultivarea limbii române. Studiul lui despre principiile ortografiei românești rămâne, până astăzi, neegalat, iar normele privind cultivarea limbii române, formulate într-o epocă de frământate confruntări și controverse lingvistice, au fost salutare pentru evoluția ulterioară a limbii române literare.

BIBLIOGRAFIE

- Grigore Brâncuș, *Titu Maiorescu și problemele limbii*, în LR, XIII (1964), nr. 5, pp. 483-493.
 Eugen Lovinescu, *Titu Maiorescu*, vol. I-II, București, 1940.
 Dimitrie Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, 1961.
 Dimitrie Macrea, *Titu Maiorescu*, în *Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei românești*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1978, pp. 387-416.
 Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române (1866-1999). Dicționar*, Ediția a doua, revăzută și adăugită, cu un Cuvânt înainte de acad. Eugen Simion, Editura Academiei Române, București, 1999, p. 311-312.
 Lazăr Șăineanu, *Istoria filologiei române*, București, 1892; ediția a II-a, 1895.

Gabriel Tepelea, *Titu Maiorescu și contribuția sa la modernizarea limbii noastre literare*, în Gabriel Tepelea & Gh. Bulgăr, *Momente din evoluția limbii române literare*, București, Editura didactică și pedagogică, București, 1973, p. 241-248.